

Primljen 10. 03. 2004.
Prihvaćen 21. 05. 2004.

PRIKAZ KNJIGE NEDE PINTARIĆ «PRAGMEMI U KOMUNIKACIJI»

Nada Ivanetić

Ekonomski Fakultet, Rijeka

Neda Pintarić

Pragmemi u komunikaciji

Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta, 2002., 278 str.

Filozof Charles Morris, jedan od utemeljitelja semiotike, u svom često citiranom radu *Foundations of the Theory of Signs* (1938) razlikuje tri semiološke discipline - sintaksu koja istražuje odnos nekog znaka prema drugim znakovima, semantiku čiji je predmet odnos znaka prema označenom i pragmatiku koja se bavi odnosom znaka i njegova korisnika, tj. funkcijom znaka u komunikaciji.

Komunikacijskoj se funkciji jezika, dakle njegovom pragmatičkom aspektu, lingvistika intenzivno počinje okretati 60-tih godina 20. st. U knjizi zagrebačke polonistice Nede Pintarić, *Pragmemi u komunikaciji*, pragmatika se definira kao znanost o multikodovnom sustavu komuniciranja odnosno kao multikodovna, višeslojna gramatika. U njezinom se prvom dijelu - *Razvoj ljudskog komuniciranja* - obrađuju sljedeći sadržaji: razvitak ljudskog komuniciranja od neverbalnog do verbalnog koda, jezična pragmatika, stanje i razvitak pragmatike u Poljskoj i Hrvatskoj.

Razvoj neverbalnoga koda od neosvještenog izražavanja do osviještenog pokreta-simbola i njegovo preoblikovanje u verbalni, prikazan je preko pregleda svjetske (npr. Birdwhistel, Trager, Ekman/Friesen, Hall, Poyatos, Nikolajeva, Schiffrin, Argyle, Vavra) i domaće literature (Volos, Vuletić, Guberina) o toj temi.

U različitim interpretacijama pragmatike i njezina mjesta u lingvistici mogu se razlikovati dva globalna pristupa - jedanput je to pomoćna disciplina koja na neki način dopunjuje sistemsku lingvistiku, dok je to drugi put sveobuhvatna disciplina i, kao što kaže Carnap, temelj sistemske lingvistike (*pragmatics is the basis for all of linguistics*). Iz raznih pristupa proizlaze i različite definicije pojma pragmatike. Formalistički pristup polazi od pretpostavke da je jezik autonoman mentalni fenomen, dok je jezik za predstavnike funkcionalističkoga pristupa socijalni fenomen i proučava se prvenstveno u odnosu na njegovu socijalnu funkciju.

Za autoricu je pragmatika ne samo osnova lingvistike, nego je to "opća znanost o čovjekovoj uporabi znakova i njegovom ponašanju u komunikaciji" (str. 41), znanost koja "usustavljuje osviještenu totalnu komunikaciju različitih kodova" (str. 32). Stoga se u knjizi

velika pozornost poklanja neverbalnim kodovima uz stalno naglašavanje komplementarnosti verbalnoga i neverbalnoga koda.

Osnovama pragmatike posvećeno je treće poglavlje (*Strukturiranje jezične pragmatike*). Poblizje se određuju predmet, jedinice, definicija i zadaci pragmatike. Predmet je pragmatike “opis, uporaba i djelovanje komunikacijskih sredstava (verbalnih i neverbalnih) govornika i recipijentata” (str. 39). Stoga ona “nije negator gramatike, nego njezino proširenje, produbljenje, operacionalizacija i sistematizacija” (str. 37).

Iz takvog shvaćanja proizlazi pet zadataka pragmatike: 1. utvrđivanje polja totalne komunikacije, 2. utvrđivanje temeljnih jedinica neverbalnog koda, 3. proučavanje mogućnosti preoblike neverbalnih jedinica u verbalne, 4. izrada pragmatikona, tj. novog tipa višedimenzionalnog pragmatičkog rječnika i 5. “metaznanstveno proučavanje kojim se dolazi do zajedničkog nazivnika svih kodova i temeljne mreže ukupnog ljudskog komuniciranja” (str. 42-43).

Ovisno o razini koju opisuju, pragmatičke su jedinice diskurs (na tekstnoj razini), govorni čin (odgovara rečeničnoj razini u jeziku) i pragmemi. Pragmemi su najniže jedinice u pragmatičkom opisu i odgovaraju leksičkoj razini u jeziku. Kao afektivni znakovi oni “u izražajnom jezičnom kapacitetu sudjeluju sa oko 70 %” (str. 214) i upravo su njihovi različiti tipovi kao i načini njihove verbalizacije u poljskom i hrvatskom jeziku u središtu zanimanja N. Pintarić.

U četvrtom poglavlju (*Stanje i problemi pragmatike u Poljskoj i Hrvatskoj*) nakon pregleda radova koji se bave proučavanjem verbalnog i neverbalnog koda i različitih aspekata komunikacije u Poljskoj, N. Pintarić navodi 11 područja kojima se posvećuju poljski pragmatičari, a iz kojih su vidljivi i njihovi različiti pristupi pragmatici. Pragmatiku naime neki poljski autori smatraju znanošću širom od lingvistike, za druge je ona dio semiologije, jezične teorije, retorike, sociolingvistike ili teorije diskursa, pragmatika se uključuje u semantička i etnolingvistička istraživanja, u leksikografiju, teoriju književnosti, a važna je i u didaktici stranih jezika.

Iako D. Boranić još 1909. piše o onomatopejskim riječima za glasanje životinja u slavenskim jezicima (pa ga autorica smatra pretečom pragmatike u Hrvatskoj), a Petar Guberina već 1952. objavljuje svoj značajan rad *Zvuk i pokret u jeziku*, u nas bavljenje pragmatičkim aspektima ipak počinje kasnije nego u Poljskoj. Tako se npr. ta disciplina na poljskim sveučilištima javlja već 70-tih godina 20. st., a kod nas jedno desetljeće kasnije. S obzirom na to kašnjenje i na brojnost obaju naroda, autorica zaključuje da su “naši pragmatičari vrlo uspješno obradili velik broj pragmatičnih tema zahvaljujući čemu prilično dobro slijedimo svjetska dostignuća na tom polju” (str. 70). Uspoređujući pak težišta istraživanja u obje zemlje, N. Pintarić naglašava jaču zastupljenost logične i jezične pragmatike u Poljskoj, a nejezične, sociolingvističke i etnolingvističke pragmatike u Hrvatskoj.

Glavnina knjige (175 stranica), njezin drugi dio, nosi naslov *Hrvatsko-poljska kontrastivna pragmatična istraživanja* i sastoji se od pet poglavlja, u kojima su izneseni rezultati autoričnih izvornih istraživanja odabranih pragmatičkih fenomena. Prvo se poglavlje bavi verbalizacijom neverbalnih kodova, koja se odvija u četiri etape: u prvoj se

geste ozvukovljuju, pa nastaju neartikulirani krici i onomatopeje, u drugoj se stvaraju tzv. gestoleksemi (riječi čija su značenja povezana s gestom), u trećoj leksogestemi (promjenjive vrste riječi), dok u četvrtoj nastaju gestometaforemi - riječi i frezemi prenesena značenja. Polazeći od pragmatičkog značenja, autorica na svakoj od tih etapa razlikuje osam tipova pragramema.

U drugom se poglavlju govori o standardizaciji uzvičnih pragramema, tj. o klasifikaciji, fonemizaciji i gramatikalizaciji uzvika u oba jezika. Uzvicima se izražavaju osjećaji (*emotivi*), opisuju osjetilni doživljaji (*senzitivni*), potiče radnja (*diktativi*), modaliziraju vrijednosti potvrđivanja, nijekanja i pitanja (*kognitivni*), pokazuje nešto (*demonstrativni*), opisuju osobine živog i neživog (*specifikativni*), oponašaju zvukovi (*imitativni*) ili oponaša dječji govor (*pueritivni*). U procesu fonemizacije neverbalni se znakovi pretvaraju u foneme. Gramatikalizacijom uzvici postaju korijenom promjenjivih vrsta riječi, a standardizirani su svi uzvici koji su zapisani (fonemizirani) ili artikulirani u govoru.

Treće poglavlje obrađuje problem prevođenja pragramema u drugi jezik. Proces verbalizacije znakova različitih neverbalnih kodova odvija se u pet stupnjeva, od čega se četiri - fonemizacija, gramatikalizacija, leksikalizacija i frazeologizacija - odnose na promjene oblika tih jedinica, a peti stupanj - metaforizacija - uključuje i promjenu njihova značenja. U procesu prevođenja jedinica neverbalne komunikacije iz jednog jezika u drugi valja se pozabaviti mogućnošću njihove prevodivosti na svih pet stupnjeva. Najveću slobodu u prevođenju pružaju fonemizirane jedinice, kod gramatema treba voditi računa o prevođenju korijena i sufiksa. Leksemi se na drugi jezik mogu prevoditi gestemima, gramatemima, frazemima ili metaforemima. Kod prevođenja frazema uz značenje se treba prenijeti i "slika koju ima u sebi prirodni govornik koji ga rabi" (str. 98), dok su metaforemi u prevođenju svakako najveći problem. U pravilu između jedinica dvaju jezika nema poklapanja, što (dobro) prevođenje i čini zahtjevnim.

U poglavlje *Pragramemi i pragmatične odrednice u poljsko-hrvatskom pragmatikonu kao multikodovnom rječniku* raspravlja se o novom tipu trodimenzionalnih rječnika što ih omogućuje kompjutorska tehnologija. Prvi stupanj u nastanku takvih pragmatikona su jednodimenzionalni (tj. klasični) rječnici u kojima se u opis natuknice unose i razna pragmatička značenja. Pragramemi su po obliku leksemi, frazemi i dijalogemi. Njihova su obilježja sintaktička, semantička i stiljska. Autori pragmatikona sreću se prilikom unošenja pragmatičkih odrednica s nizom problema, npr. s određivanjem razlike između govornog i pragmatičnog te između prenesenog i pragmatičnog značenja. Autorica pokazuje kako se natuknice s glagolima govorenja mogu opremiti pragmatičkim odrednicama, često nazivanim kvalifikatorima, npr. stilskim i emotivnim komponentama i modalnim i metaforičkim značenjem. Takva obilježja jasno pokazuju stupanj (ne)poklapanja među jedinicama dvaju jezika.

Dio rezultata autoričinih pragmatičkih istraživanja ugrađen je u *Poljsko-hrvatski rječnik* Milana Mogušića i Nede Pintarić (Zagreb 2002., Školska knjiga), gdje uz pojedine lekseme kratica PRAG upozorava na osobitosti upotrebe. Tako npr. pod natuknicom *osiol* (magarac) kratice PREN, PRAG ukazuju na značenje 'glupan'.

Najopsežnije, peto, poglavlje posvećeno je tipovima pragramema. Obrađuju se

kulturološki, emotivni i automatizirani pragmemi (poštapalice), iako su zapravo svi oni kulturno obilježeni.

Od kulturoloških pragmemata analiziraju se pozdravni i to oni korišteni u invokaciji (pri susretu) i eksvokaciji (pozdravi na odlasku) te intervokacijski frazemi (u prijateljskom razgovoru). Potonji se dijele na adresativne pragmemata ili pragmemem obraćanja, na inicijativne ili poticajne i modalne ili ocjenjivačke pragmemata. Iako su pozdravne situacije u obje sredine iste, između pozdrava postoji niz razlika vidljivih na neverbalnoj i verbalnoj razini.

Pragmatički su fenomeni neodvojivi od psihičkih procesa, što se jasno pokazuje u poglavlju o emotivnim pragmemata. To su oblici kojima se izražavaju osjećaji prema sudionicima komunikacije, situaciji ili predmetima razgovora. U ovoj kategoriji autorica - polazeći od vrste semova kojima se izriču - razlikuje osam tipova pragmemata: *fitonimne, zoonimne, pueritivne, antroponimne, etnonimne, toponimne, brojčane i prostorne (spacijale)*. Svi oni mogu biti leksemi ili dijelovi sintagme ili frazemi, a po vrsti riječi su npr. pridjevi, imenice ili glagoli.

Usporedbe navedenih tipova emotivnih pragmemata u dva slavenska jezika pokazuju da se korištenje emotiva samo djelomice poklapa, jer svi oni imaju kako gramatička, tako i semantička i pragmatička svojstva. Iako pažnju zavrjeđuju svi tipovi, spomenut će samo prikaz zoonimnih pragmemata, koji često gube svoje prvobitno semantičko značenje i svode se na pragmatičko signaliziranje hipokorističnosti i pejorativnosti. Zanimljiva je i analiza pueritiva - izraza karakterističnih za dječji jezik, koje međutim u komunikaciji s bliskim osobama i kućnim ljubimcima koriste i odrasli, pa neki od njih ulaze i u korpus standardnog jezika.

Antroponimni, etnonimni i toponimni pragmemi vrlo su često kulturno i jezično specifični. Njihova je pragmatička funkcija, tj. preneseno značenje "nevidljivo iz oblika riječi, ali jasno u kontekstu po paralingvističkim sredstvima" (str. 189). Stoga ovaj tip pragmemata svjedoči ne samo o kulturološkim nego i o konceptualnim specifičnostima svake jezične zajednice, jer su rezultat njezinih posebnih socijalnih, povijesnih, zemljopisnih i dr. iskustava.

Knjiga završava poglavljem o automatiziranim pragmemima. Ovaj prikaz neverbalnih i verbalnih poštapalica (Autorica koristi izraz *podštapalice*), osobito njihove fonologije, morfologije, sintakse, semantike i (čak 14) funkcija, vrlo je vrijedan doprinos proučavanju elemenata razgovornoga poljskog i hrvatskog jezika.

Knjiga je opremljena popisom literature s 290 bibliografskih jedinica, kazalom pojmova i sažetkom na hrvatskom i engleskom jeziku.

Iako su *Pragmemi u komunikaciji* zamišljeni kao sveučilišni kompendij i namijenjeni studentima (str. 6), to je knjiga koja se u nas nekim pitanjima jezične i nejezične komunikacije bavi po prvi put i ne osvjetljava ih samo s pragmatičkog aspekta (npr. različite vrste nepromjenjivih riječi). Ona je svakako značajan doprinos kontrastivnoj lingvistici, a nudi zanimljivo i poticajno štivo ne samo onima koji se bave analizom govora/diskursa, nego i interkulturalnim studijima, prevodnjem, didaktikom (stranih i materinskog jezika), stilistikom i svima onima koje zanima uporaba jezika. Nadajmo se da će osim toga biti i poticaj za daljnja pragmatička istraživanja.